saja lõpu poole avatakse mitmed küla- ehk mõisakoolid. 1755. a. leidub juba lugedaoskajaid Tormas 1779 inimest, neist lapsi 630, kirjaoskamatuid 532, neist lapsi 52, Lohusuus oli samal aastal kirjaoskajaid 820, kelle hulgas 446 last, kirjaoskamatuid 347, nende seas lapsi 56. 1819. a. talurahva-seaduse põhjal avatakse 1820. a. Tormas kihelkonnakool. 1822. a. õpib kihelkonna-koolis 16 poissi lugemist, kirjutamist, laulmist; kooliaeg kestab terve aasta ümber ilma pikema suve-vaheajata. 1834. aastal on kihelkonna-kooli asi üldiselt heas korras. Koolimaja on hea, õpetaja saab kihelkonnalt „viisakat" palka, lapsi, kelle arv 10—12, peavad üleval osalt vanemad, osalt kihelkond; kooliajaks on nüüd aga ainult talvekuud. Samal aastal on külakoole 19, neis osa „kauema aja eest", osa 1825., 1828., 1830. ja 1834. a. asutatud. Koolimajad on üldiselt „kohased", kooliskäijaid lapsi on 1900, kelledest aga ainult pooled korralikult koolis käivad. Üksikuis koolides on laste arv õige suur; nii Torma koolis 120, Arukülas ja Tuulaveres kummaski 140, Vadil 130, Ookatkul 110 jne. Aruande järele takistab see liiga suur laste arv kooli tegevust; teiseks takistajaks on suur vaesus. Õpetajail on omal alal üldiselt tarvilikud, mõnedel väga head võimed. 1860. aastal on kihelkonna-koolis 21 õpilast ühe õpetaja juhatusel, külakoolide arv ikkagi 19, kus 936 last õpivad, kuna koduõpetust 943 last saavad. 1871. a. on kihelkonna-koolis 17 poeglast (12—17 a. vanad), õpetus kestab 4 aastat, mardist jüripäevani. Kooliskäimine ei ole korralik, puudumisi tuleb õige rohkesti ette, õpetuse tasapind ei ulatu aga külakooli omast mitte palju kõrgemale. Eesti keelt loevad hästi 10, rahuldavalt 2, keskmiselt 3; saksa keelt suudab ainult üks laps hästi lugeda ning kirjutada ja rahuldavalt eesti keelde tõlkida, suurema osa teadmised saksa keeles on väga väikesed. Vallakoole on 20 1690 õpilasega; üksikuis koolides on laste arv õige suur (93—146); osa lapsi elab 12—15 versta koolist eemal. 1871. a. pandi kihelkonna-koolis teine kooliõpetaja ametisse ja pikendati õppeaastat. Eesti iseseisvuse ajal uuendati kool kõrgemaks rahvakooliks. Ministeeriumikoolide asutamise hooajal avati ka Võtikvere vallas Lullikatkul 2-klassiline ministeeriumikool, niisama Lohusuus; Mustvees avati isegi kõrgem algkool (linnakool).

Vene õigeusu koolidest on asutatud: kihelkonna-koolid 1848. a. Mustvees, 1858. a. Lohusuus ja samal aastal ka Mustvees jedinovertsõi (ainu-usuliste) tarvis; 1888. a. avati Mustvees tütarlaste kihelkonna-kool. 1881. aastal oli Mustvee õigeusu kih.-koolis 42 poissi ja 23 tütarlast, 1890. a. 63 poissi, kuna tütarlaste kih.-koolis viimasel aastal 27 õpilast oli. Vanausuliste kih.-koolis õppis 1881. a. 21 p., 12 tüt., 1890. a. 19 p., 6 tütarlast. Õigeusu abikoolid asutati: Rajal 1860. a., Lohusuu-Uuskülas 1872. a., Koimulas 1884. a. 1890. a. õppis abikoolides ühtekokku 70 poeg- ja 34 tütarlast.

Mõisad. T o r m a (saksa k. Torma) m õ i s a asub 1.5 km kirikust põhjakirdes. Nimetatud mõisa ühes Vana- ehk Mäemõisa (saksa k. Padefest, ka Pattoves), Lilastvere (saksa k. Lillastfer) ning Torma külaga, ühtekokku 30 adramaad, andis ordumeister Freytag von Loring-